

Múzejná prezentácia ľudských pozostatkov¹

Adam Bartalský

Museum presentation of human remains

The issue of the presentation of human remains in museums has been the subject of expert discussions in recent decades, especially in connection with ethical, legal and cultural aspects. The paper analyses the influence of the historical background on current approaches to the exhibition of human specimens, while reflecting global trends in repatriation and protection of sensitive collections. It examines the influence of the colonial past, orientalism and scientific paradigms on the perception of human remains, as well as media coverage in their controversial processing. Special attention is paid to the concepts of trauma and ethics in the presentation of human remains, while differences in approach between professional collections are analysed. In conclusion, based on case studies and current discussions, the author proposes a possible direction for museum practice that considers interdisciplinary approaches and respects the cultural, scientific and ethical aspects of securing human remains.

Keywords: Human remains, controversy, human specimen, museum presentation, anatomical collections, ethics

ÚVOD

Problematika prezentácie ľudských pozostatkov ešte dnes čiastkovo jestvuje v odbornej sfére ako tabuizovaný fenomén múzejnej praxe. Ide o jednu z najcitlivejších a najkontroverznejších tém v oblasti muzeológie a kultúrneho dedičstva. Niektoré citlivé či eticky sporné prístupy zostávajú v inštitucionálnych štruktúrach prehliadané, stigmatizované alebo zle komunikované. Obmedzuje to tak ich reflexiu a prehodnocovanie v duchu inkluzívnej a eticky zodpovednej muzeológie.²

Úvodná časť príspevku sa venuje vymedzeniu toho, čo možno považovať za ľudské pozostatky v múzejnom kontexte, a aké typy exponátov do tejto kategórie spadajú. Ide o problematiku, ktorá presahuje rámec tradičnej kurátorskej praxe a zasahuje do etických, právnych a socio-kultúrnych diskurzov.

Za posledné štyri desaťročia sa v oblasti humanitných a sociálnych vied výrazne posilnili prístupy, ktoré skúmajú kultúrnu diverzitu, etnicitu, otázky ľudských práv, interseksionalitu a postkoloniálne myslenie. Tieto teoretické rámce

sa čoraz častejšie premietajú aj do praxe múzeí, ktoré reflektujú pojmy ako inkluzivita, etická zodpovednosť či politická korektnosť.³

Vnímanie a prezentácia ľudských pozostatkov je pritom podmienená kultúrnym kontextom. Príspevok rozlišuje dva základné kontexty podľa pôvodu zbierok. Prvý sa týka koloniálnych zbierok, ktoré sa v súčasnosti najčastejšie stávajú predmetom repatričných procesov. Druhý kontext sa sústreďuje na pozostatky európskeho pôvodu – najmä archeologické, antropologické a anatomické zbierky – ktoré sú súčasťou expozícií primárne v európskych múzeách.

Nasledujúca časť príspevku sa zameriava na súčasné stratégie prezentácie ľudských pozostatkov, najmä na koncepty obsahu, kontextu a cieľa múzejnej expozície. Text sa opiera o metodické dokumenty, príklady osvedčenej praxe zo zahraničia a publikačné výstupy múzejných odborníkov, ktoré dopĺňajú filozofickú a etickú reflexiu traumy, smrti a pietnosti v súvislosti s ľudskými pozostatkami.

Západná odborná literatúra ponúka viaceré modely eticky zodpovednej

1 Predložená práca vznikla ako jeden z výstupov grantového programu Fondu na podporu vedy a vzdelávania UCM v Trnave pod projektom FPPV-13-2024 „Zaobchádzanie so zbierkami ľudských pozostatkov“. Upravený a rozšírený text je aj výstupom príspevku odprezentovaného na konferencii „Prezentace múzejních sbírek II: Přístupy – trendy – realizace 2024“.

2 TEZOTO DE LIMA, Mariana. *Repatriation: both taboo and a trending topic*. In: *Taboos in Museology: Difficult issues for museum theory* [online]. ICOFOM, 2022 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: https://icofom.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/18/2022/08/taboo_in_museology.pdf.

3 SCHEINER, Teresa. *Museum Practice and Taboo: The Difficult Art of Approaching Difficult Themes*. In: *Taboos in Museology: Difficult issues for museum theory* [online]. ICOFOM, 2022 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: https://icofom.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/18/2022/08/taboo_in_museology.pdf.

Mgr. Adam Bartalský

Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila
a Metoda v Trnave
bartalsky1@ucm.sk

- 4 Do definície zbierkového múzejného predmetu Český múzejný zákon radí aj preparáty ľudských a zvieracích tiel, ich časti a rovnako aj ľudské alebo zvieracie kostrové pozostatky. V zahraničnej literatúre sa pojem predmet v zmysle ľudského tela považuje za neúčinný, a preto sa odporúča využívať pojem exemplár. Česká republika. Zákon č. 122/2000 Sb. o ochrane sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů. 2000. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-122> [cit. 31. 1. 2025].
- 5 JENKINS, Tiffany. *Contesting human remains in museum collections: the crisis of cultural authority*. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014.
- 6 Stránský definuje muzealitu ako kultúrnu a spoločenskú hodnotu, ktorá reprezentuje doklad danej skutočnosti a stáva sa reprezentantom významu, ktorý je dôležitý pre vzdelávanie, kultúru alebo pobavenie návštevníka. STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.
- 7 Spojené kráľovstvo. *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Department for the Culture, Media and Sport, 2005.
- 8 *Good collections management: Guidance for handling human remains in museum collections*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2020. *Recommendations for the Care of Human Remains in Museums and Collections*. Deutscher Museumsbund, 2013, s. 4–15. Dostupný z: <https://www.museumsbund.de/wp-content/uploads/2017/04/2013-recommendations-for-the-care-of-human-remains.pdf> [cit. 10. 2. 2025].
- 9 MACGREGOR, Arthur. *Curiosity and enlightenment: collectors and collections from the sixteenth to the nineteenth century*. New Haven (Conn.): Yale university press, 2007. ALBERTI, Sam. *Medical Museums Past, Present and Future*. *The Bulletin of the Royal College of Surgeons of*

prezentácie, ktoré sa stávajú inšpiráciou aj pre ďalší vývoj v stredoeurópskom priestore. V závere sa príspevok venuje praxi v Českej republike a na Slovensku, pričom poukazuje na výskyt kontroverzných prípadov od druhej polovice 20. storočia až po súčasnosť. Zvlášť rezonujú fenomény ako tabloidizácia archeológie, citovo zafarbené mediálne titulky a ich vplyv na vnímanie ľudských pozostatkov zo strany laickej verejnosti.

PROBLÉM LUDSKÝCH POZOSTATKOV

Definície ľudských pozostatkov

Prezentácia ľudských pozostatkov v múzeách predstavuje komplexnú otázku, ktorá sa pohybuje na rozhraní vedeckého výskumu, etických dilem a kultúrno-spoločenských noriem. Základným problémom je samotná definícia toho, čo považujeme za „ľudské pozostatky“ v muzeálnom kontexte. Ako konštatuje Tiffany Jenkins, ľudské telo môže v múzeu nadobudnúť rôzne významy a interpretácie. Na jednej strane je vnímané ako pozostatok konkrétneho jednotlivca s osobnou históriou, na druhej strane ako múzejný zbierkový predmet podliehajúci kategorizácii a skúmaniu.⁴ Určitým spôsobom sa teda z pozostatkov stáva formovaný hybridný koncept, ktorý sa môže dostať do konfliktu s etickými či právnymi normami.⁵

Je to rovnaký príklad definície pozostatkov v kontexte muzeológie.⁶ V tomto chápaní je pozostatok svedok danej skutočnosti, ale aj evidencia daného času odkiaľ ho vyberieme, a teda zastáva duálnu hodnotu.

Mimo filozoficko-teoretickú definíciu je dnes problémom aj samotná definícia, čo vlastne radíme medzi pozostatky v múzeu. Najpoužívanejším spôsobom, ktorým sa inšpirovalo niekoľko krajín je vymedzenie ľudských pozostatkov podľa dokumentu *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Pozostatky dokument definuje ako akúkoľvek časť tela človeka (*Homo sapiens*). Sú to indivíduá, ktorí spadajú pod normy anatomickeho vzhladu človeka súčasnosti a blízkej

minulosti – osteologický materiál, mäkké tkanivo, orgány, pokožka, ľudské embryo a preparované mäkké tkanivo. V skratke teda najbežnejšie využitie tejto definície, čo spadá pod ľudské pozostatky v západne orientovaných krajinách.⁷ Definícia bola inými múzeami rozšírená na biologické produkty, a teda aj spojnené telo, krv, vlasy, nechty a artefakty, pri ktorých bolo použité ľudské telo ako materiál, napríklad čaša z ľudskej lebky. Radíme sem aj umelecké diela, pri ktorých tvorbe bolo použité ľudské telo ako materiál, napríklad obrazy maľované krvou.⁸

Ako posledná rozdielnosť vnímania je kategorizovanie do jednotlivých podoborov v záujme ich existencie v múzejnej inštitúcii. Častokrát však pozostatky presahujú jeden odbor. Nemožno zabezpečenie týchto zbierok upriať jedným smerom. Každý odbor, ktorý zaobchádza s pozostatkami má iný charakter a iný dôvod ich držania. Okrem definície pozostatkov predstavuje zásadný problém aj ich pôvod. Historicky sa ľudské telá v múzejných zbierkach objavovali v rôznych kontextoch – od relikvií a kultových predmetov cez kuriózne exponáty až po antropologické a anatomicke zbierky. Najkontroverzejšie sú pozostatky získané v dôsledku kolonializmu, vedeckého rasizmu alebo experimentálnej medicíny. Ľudské pozostatky boli často získavané neetickými spôsobmi – buď prostredníctvom exhumácií, násilného zberu alebo dokonca ako vojnové trofeje. Vtedajšie etické normy dovoľovali jednotlivú prezentáciu aj keď akvizičný proces bol z etického hľadiska neakceptovateľný.⁹

V súčasnosti je práve pôvod zbierok a ich neetický akvizičný proces jednými z hlavných tém problematiky prezentačnej činnosti ľudských pozostatkov. Rozdelíme ho na kontext lokality pôvodu, ako ľudské pozostatky koloniálneho charakteru a ľudské pozostatky pochádzajúce z Európy.

Kontext lokality pôvodu

Pôvod exemplárov rozdeľuje kontext lokality v závislosti na jednotlivé krajiny vo svete. Prvý kontext formovala

antropológia a orientalizmus, ako súčasť koloniálnej politiky útlaku a záujmu vtedajších vedcov o poznávanie mimoeurópskych kultúr. V kolonizovaných krajinách a rovnako aj v Európe vznikali expozície založené na rasovo ladených témach komparácie bieleho človeka s ostatnými rasami. Je potrebné podotknúť, že hoci bola táto prax chybná, bola v tom čase bežná. Pozadie tohto kontextu je úzko spojené so štrukturalizovaným násilím. Tento pojem v kontexte ľudských pozostatkov v múzejných inštitúciách definujeme ako neetický proces zaobchádzania s ostatkami v autentickom aj múzejnom prostredí.¹⁰ Výsledkom boli štúdie komparatívnej anatómie, ktoré definovali „bieleho“ človeka za nadradeného. Časovo sa toto obdobie môže zaradiť až do konca prvej polovice 20. storočia.¹¹ Zmenou bol práve záujem väčšinovej pozornosti na etickú problematiku práv domorodých kmeňov.

Globálna diskusia

Globálnu diskusiu o etike múzejných zbierok významne ovplyvnili Spojené štáty americké, keď prijali zákony o povinnej repatriácii ľudských pozostatkov domorodých obyvateľov a podporili vznik múzea venovaného ich dejinám a kultúre.¹² Počas nasledujúcich desaťročí sa repatriácie stali predmetom intenzívnych diskusií aj konkrétnych sporov. Príkladom je dlhodobý spor o navrátenie pozostatkov a artefaktov z Harvardskej univerzity, ktorá v roku 2021 vlastnila viac než 7 000 jedincov pôvodných Američanov.¹³ Ďalším príkladom je iniciatíva The Repatriation Project, ktorá mapuje priebeh repatriácií a upozorňuje na ich pomalosť či odpor niektorých inštitúcií.¹⁴ Avšak absencia plynulého chodu repatričných procesov a tlak zo strany domorodých komunít priniesla novelu zákona NAGPRA v januári 2024.¹⁵ Novela sprísnila pravidlá a zaviedla povinnosť získať vedomý súhlas a povolenie k výskumu a prezentácií od danej domorodej komunity v stanovenej lehote podľa nových procedurálnych pravidiel. V praxi to znamenalo predefinovanie múzejných expozícií a využitia pozostatkov

v každodennej práci múzeí.¹⁶ Je potrebné dodať, že práve Spojené štáty americké ovplyvnili vnímanie koloniálnych zbierok po celom svete a hlavne v Európe. So súčasnými praktikami je možné predpokladať, že táto prax sa presunie aj na všetky múzejné inštitúcie vo svete a stanú sa zaužívanou praxou.

Nemusí to byť však pre múzea zastráňujúce, ide len o etické vnímanie ľudského tela, ktoré by sa nemalo dotknúť iných zbierok okrem tých, ktoré boli súčasťou hrobu alebo majú posvätný charakter s inou špecifickou kultúrnou hodnotou, ktorá im zamedzuje jestvovať v múzejnej expozícii. Mnoho západných múzeí dnes buduje nový vzťah s domorodými komunitami a prepisuje svoju minulosť.¹⁷ Napríklad Grassi Museum, ktoré rozvinulo projekt dekolonizácie múzea v troch mestách (Lipsko, Drážďany a Herrnhut) a aktívne repatriuje majetok mimoeurópskych kultúr.¹⁸ V roku 2020 múzeum vytvorilo podnetnú výstavu zameranú priamo na historický kontext dekolonizácie múzeí a ľudských pozostatkov v zbierkach.¹⁹

Andrea Smith rozdelila túto dodnes existujúcu problematiku „bielej nadvlády“ do troch pilierov – otroctvo, genocída a orientalizmus. Forma otroctva, ktorú biely človek nepozná, je spojená len s inou farbou pleti. Vo svojej podstate presun z ľudskej bytosti na majetok, ktorý je možné vlastniť a následne zotročiť. V Spojených štátoch tento problém nasledoval po legislatívnom zabezpečení pozostatkov domorodých obyvateľov. Druhý pilier genocída je spojený práve s kolonializmom. Logika, pokiaľ chce dobyvateľ vlastniť danú zem, musí pôvodný obyvateľ zaniknúť. Práve to bol jeden z dôsledkov, prečo vznikali tak rozsiahle zbierky pozostatkov domorodých Američanov alebo Austráľčanov. V skratke sa verilo, že zaniknú alebo sa asimilujú do európskeho štýlu života.²⁰

Orientalizmus

Posledný pilier orientalizmus chýba v prezentovaní mimo európskych kultúr ako niečo fascinujúce, dobrodružné

England [online], 2011, roč. 93, č. 2, s. 56–58 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI 10.1308/147363511X552548.

10 STEELE, Cassidy. *Human Remains in Museums and Institutions: Laws and Policies: Abstract of MA thesis.* Kennesaw: Kennesaw State University, 2022.

11 MARTINEZ, Maria M., SEARS, Erin L. a SIEG, Lauren E. (eds.). *Contextualizing Museum Collections at the Smithsonian Institution: The Relevance of Collections-Based Research in the Twenty-First Century [online].* Washington, D.C.: Smithsonian Institution Scholarly Press, 2022 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI: 10.5479/si.19436615.

12 Prvým bol v roku 1989 zákon National Museum of the American Indian Act, ktorý určil povinnosť Smithsonian inštitútu vytvoriť múzeum venované domorodým obyvateľom. Ďalej vytvoril precedens pre štátne zásahy do múzejných zbierok a prezentáciu, ktorá ukazovala dejiny z perspektívy domorodej komunity. Druhý zákon bol v roku 1990 Native American Graves Protection and Repatriation Act (v texte ďalej ako NAGPRA), ktorý zaviedol povinnosť múzeí a federálnych inštitúcií repatriovať ľudské pozostatky, pohrebne artefakty a posvätné objekty pôvodným komunitám. Spojené štáty americké. *National Museum of the American Indian Act. In: Public Law 101 – 185. 1989.121. Spojené štáty americké. Native Graves Protection and Repatriation Act. In: Public Law 101 – 601. 1990, 104 Stat. 3048.*

13 Problémom neboli len pozostatky domorodých kmeňov zo Severnej Ameriky, ale aj z celého sveta. Repatriácie sú v múzeu procesom, ktorý trvá už dekády a pravdepodobne neskončí v blízkej budúcnosti. FELDMAN, Ella. *Harvard Museum Pledges to Return Hair Samples of 700 Native American Children. Smithsonian Magazine [online], 2022 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: [MUZEUM 11](https://www.smithsonianmag.com/smart-news/harvard-museum-</i></p></div><div data-bbox=)*

-apologizes-for-owning-700-hair-samples-of-native-american-children-180981135/.

CHANG, Cara J. *Harvard Holds Human Remains of 19 Likely Enslaved Individuals, Thousands of Native Americans, Draft Report Says. The Harvard Crimson [online], 2024 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.thecrimson.com/article/2022/6/11/draft-human-remains-report/>. KLIBANER-SCHIFF, Ellie S. a LOZADA, Jade. *The Painful Progress of Native American Repatriation. The Harvard Crimson [online], 2024 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.thecrimson.com/article/2024/3/2/inagpra-scrut/>.**

14 *The Repatriation Project [online] [cit. 6. 7. 2025].*

Dostupné z: <https://www.propublica.org/series/the-repatriation-project>.

15 *Native American Graves Protection and Repatriation Act Systematic Processes for Disposition or Repatriation of Native American Human Remains, Funerary Objects, Sacred Objects, and Objects of Cultural Patrimony. Federal Register [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.federalregister.gov/documents/2023/12/13/2023-27040/native-american-graves-protection-and-repatriation-act-systematic-processes-for-disposition-or>.*

16 *Napríklad antropologické múzeum Mütter vo Filadelfii odstránilo obsah svojho edukačného kanála na YouTube, odstránilo svoj online archív zbierok a prehodnotilo svoju výstavnú činnosť. Múzea sa chcú týmto krokom vydať k etickej prezentácii a záujmu o rešpekt voči domorodým komunitám.*

*Smithsonian inštitút, ktorý v minulosti vlastnil najväčšiu zbierku ľudských pozostatkov v Spojených štátoch plánuje do blízkej budúcnosti navrátiť všetky ľudské pozostatky domorodých obyvateľov a ponechať ich len v prípade, že daná komunita/kmeň venuje vyslovený súhlas s uchovaním pozostatkov v múzeu. Ibidem. ADAMS, Geraldine K. *Smithsonian moves towards**

a exotické, ale primitívne. Opakom západ považuje za nadradenú spoločnosť²¹ aj keď primitívny spôsob života pri jednotlivých kultúrach už čiastočne alebo úplne zanikol, rovnako ako u nás každodennosť folklóru. Problémom je aj prezentácia, ktorá stále vyobrazuje mimoeurópsku kultúru z historického kontextu a poukazuje na staré spôsoby každodenného života bez poukázania na súčasnú vyspelosť danej kultúry, hlavne čo sa týka východnej Ázie a posune v technológiách veľkomiest. Táto predstava starých kultúr východu alebo Afriky je aj vďaka umeniu. Orientálne umenie navodzuje dojem zastaranosti.²² Prezentovať bohatosť kultúry nie je problematické, chybný je kontext, aké múzeum využije pri predstavení danej zbierky návštevníkovi a čo z toho následne pochopí. Je dôležité vyhnúť sa stereotypizácii, ktorá stále existuje v pop kultúre a zábavných médiách.²³ Tu sú dôležitým príkladom mumifikované pozostatky.

Múmie ako problém kolonializmu?

Od raného novoveku boli mumifikované pozostatky často dehumanizované – či už ako súčasť európskej medicínskej praxe,²⁴ alebo ako kuriozity v súkromných zbierkach. V 19. storočí to boli zas „*mummy unwrapping parties*“, kedy boli ostatky rozbaľované pre zábavu. Hoci dodnes ide o cenný archeologický doklad staroegyptskej civilizácie a viery v posmrtný život, pre ich nadmerné množstvo bola hodnota ignorovaná.²⁵

Dnes sú egyptské mumifikované pozostatky poväčšine súčasťou umeleckých zbierok, kde dopĺňajú komplexnosť artefaktov a úplnosť sarkofágu. Pozornosť sa tu venuje hlavne výtvarnému spracovaniu sarkofágov. V 20. storočí navyše došlo k ich ďalšej senzacionalizácii prostredníctvom pop kultúry – najmä vďaka fenoménu ako objav Tutanchamónovej hrobky, motívom kľatby múmie a hororovej filmovej tvorbe. Vo svojej podstate mumifikované pozostatky stratili etický rozmer ľudskej bytosti a tela.²⁶

Napriek tomu dnes múzejná etika čelí potrebe zohľadniť aj duchovné aspekty

a pôvodné kultúrne kontexty, podobne ako je to pri prezentácii domorodých kultúr. Hoci súčasná egyptská vláda vo všeobecnosti nežiada o komplexné repatriácie, objavujú sa aj alternatívne hlasy – napríklad zo strany náboženských skupín (neopohanstvo) či jednotlivcov. Tento diskurz poukazuje na potrebu citlivého a individuálneho prístupu pri prezentácii ľudských pozostatkov v múzejnom prostredí.²⁷

Európsky kontext pôvodu

Druhý kontext lokality pôvodu je zameraný na ľudské pozostatky pôvodom v Európe. Mimo problematiky koloniálnych zbierok a repatriácií predstavujú v európskej múzejnej praxi osobitný problém najmä archeologické nálezy, s nimi spojený rozmach novopohanstva a zaobchádzanie s anatomickými a antropologickými zbierkami.

Akademická archeológia v Európe vznikla skôr ako forma nacionalizmu, než ako koloniálny projekt. Podstatou kultúrne historickej archeológie bolo rozšíriť históriu národa mimo písané texty na hmotné doklady. Urobili to tak, že definovali archeologické kultúry a snažili sa vysvetliť ich pôvod a zmeny migrácie a vývoja. Koncom 18. storočia a rozvojom nacionalizmu v Európe bola aj pomocou archeológie kultivovaná etnická identita. Dodávala pocit blízkosti a konexie s minulosťou pomocou materiálneho dokladu života.²⁸ Avšak treba podotknúť, že nie každá časť archeológie bola čisto národne orientovaná.²⁹ V múzejnej praxi je bežné prezentovať archeologické nálezy aj prostredníctvom autentických ľudských pozostatkov, pričom táto forma vystavovania tradične nevyvoláva kontroverzie. S rastúcim vplyvom novopohanských hnutí sa však táto kategória stáva čoraz citlivejším predmetom diskusie.

Novopohanstvo

Termín novopohanstva alebo v praxi využívaný aj neopaganizmus je v podstate novou kategóriou v problematike pozostatkov týkajúci sa európskej archeológie.

V súčasnosti je novopohanstvo označované za jednu z najrýchlejšie rastúcich duchovne orientovaných skupín na západe,³⁰ ktorá sa objavuje od 90. rokov minulého storočia. Ich záujem o ľudské pozostatky, ktoré považujú za svojich predkov, prešiel do pozornosti v Spojenom kráľovstve.

Pohanská organizácia Honouring the Ancient Dead vytvorila online databázu ľudských pozostatkov, ktorá má šíriť povedomie o existencii ich predkov v múzejných zbierkach.³¹ Databáza funguje ako zdroj pre akademický a pamiatkový výskum. Ide o vytvorenie alebo poznanie existujúcich stratégií pri zabezpečení zbierok pre-kresťanských pozostatkov pohanov pochádzajúcich z územia Britských ostrovov. Dáva do povedomia možnosti, ako tieto pozostatky vrátiť a pomocou pohanského pohrebného rituálu pochovať a promovať dialóg medzi lokálnymi komunitami a múzeami. Iniciatíva nie je radikálna v tom, že by požadovala navrátenie všetkých pozostatkov, pokúša sa skôr o otvorenie diskusie na túto tému.³²

Hoci táto iniciatíva funguje na pomezí koloniálnych zbierok a exotických exemplárov, nie je však možné aplikovať rovnaké právomoci na novopohanské skupiny na rozdiel od svetových mono-teistických náboženstiev. Rozdielom je hlavne ten, že tieto skupiny neboli za-definované ako oficiálne náboženstvo. Možno v prípade uvedenia zákonov, vďaka ktorým budú môcť rozhodovať o budúcnosti archeologických nálezov. Ako bolo ale spomenuté v prípade organizácie Honouring the Ancient Dead, podstatou nie je komplexný repatričný proces, ale úctivé zaobchádzanie s ich predkami a o kompromise a spolupráci medzi múzeami. Novopohanstvo môže byť u nás problémom v budúcnosti na základe faktu, že práve archeologické zbierky sú najrozšírenejšia forma ľudských pozostatkov v múzeách.³³

Anatomicko-antropologické zbierky

Okrem archeologických zbierok v kontexte lokality sú ďalším druhom anatomické

a antropologické zbierky.³⁴ Tie sú často univerzitného pôvodu alebo sú dodnes súčasťou univerzitných múzeí. V tejto kategórii je často problematikou vek pozostatkov a vedomý súhlas (*informed consent*). Pri moderných anatomických zbierkach sa kladie dôraz na to, aby pozostatky pochádzali od darcov, ktorí s ich využitím súhlasili.³⁵ Táto prax nadväzuje hlavne na kontroverzný prípad v Spojenom kráľovstve – *Organ retention scandal*³⁶ a na putovnú výstavu „Body Worlds“.³⁷ Vo svete je problém veku pozostatkov často spájaný práve s otázkou etiky a v zmysle stále žijúcich pozostalých daného jedinca.

Aká je teda zaužívaná prax v západnej kultúre v spojení s vedomým súhlasom a vekom? V súčasnosti by vek pozostatkov, ktorým sa myslí doba od smrti jedinca po súčasnosť, v niektorých rovinách nemal byť problém. Pri pozostatkoch pred obdobia svetových vojen pochádzajúcich z archeologických výskumov, anatomických alebo antropologických či patologických ústavov sa vedomý súhlas nerozlišuje, keďže sú pozostatky staršie ako 100 rokov. Rozdielom sú koloniálne zbierky alebo pozostatky pochádzajúce z mimo európskych kultúr. Vtedy je vedomý súhlas, v tomto prípade od pozostalých alebo komunít dodnes praktikovaný. Čo sa týka pozostatkov mladších, vtedy by vedomý súhlas mal byť uvedený hlavne, čo sa týka prezentácie, kde by mohol zamedziť novej kontroverzii.

STRATÉGIA SMEROVANIA PREZENTÁCIE

Načrtnuté boli 3 základné roviny problematiky s ľudskými pozostatkami – ich definícia a otázka kontextu lokality, na ktoré vplývali rôzne konštrukty ako kolonializmus, novopohanstvo alebo orientalizmus. Následne aj stratégia smerovania prezentácie je rozdelená do troch rovín – obsah, kontext a cieľ expozície. Každý z týchto faktorov zohráva zásadnú úlohu pri rozhodovaní o vhodnosti vystavenia ľudských pozostatkov a zabezpečení ich etického zaobchádzania.

'informed consent' principle for human remains. Museums Association [online], 2024 [cit. 14. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2024/03/smithsonian-moves-towards-informed-consent-principle-for-human-remains/>. Mütter Matters. Mütter Museum [cit. 14. 1. 2025]. Dostupné z: <https://muttermuseum.org/mutter-matters>.

17 Napríklad v zdroji spomenuté Pitt Rivers Museum, ktoré nadviazalo spoluprácu s Masajmi v Keni a Tanzánii. Zmenilo svoju expozíciu, ktorá mala množstvo chýb, kde ich kultúru označovala za mŕtvu. Následne sa pridali k aktivitám aj Londýnske Horniman Museum a Múzeum archeológie a antropológie v Cambridge. Ďalším príkladom je Manchester Museum, ktoré nadviazalo spoluprácu s Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islanders Studies (AIATSIS) a vďaka kontaktu s domorodou komunitou navrátilo 43 posvätných predmetov. Múzeum je vo všeobecnosti známe svojou repatričnou činnosťou spojenou s ľudskými pozostatkami. Od roku 2003 repatriuje ľudské pozostatky späť domorodým komunitám v Austrálii, Novom Zélande či v Japonsku. *Future of Collections – Manchester Museum [online] [cit. 3. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.museum.manchester.ac.uk/about/futureofcollections/>. ADAMS, Geraldine K. A new approach to repatriation. *Museums Association [online], 2020 [cit. 7. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/features/2020/11/a-new-approach-to-repatriation/>.**

18 *Steps toward decolonisation [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://grassivoelkerkunde.skdmuseum/en/research/decolonisation-restitution-and-repatriation/>.*

19 *Exhibition [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://grassivoelkerkunde.skdmuseum/en/research/>*

decolonisation-restitution-and-repatriation/current-projects/projekt-page-11.

20 SMITH, Andrea.

Heteropatriarchy and the Three Pillars of White Supremacy – Rethinking Women of Color Organizing. In: *Color of Violence* [online], Durham: Duke University Press, 2020, s. 66–67 [cit. 4. 1. 2025]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/9780822373445-008>.

21 Mimo vznik vysoko neetických expozícií spomenieme aj ľudské zoo, ktoré sa stali obľúbenou atrakciou pri svetových výstavách. Domorodci boli vyňatí zo svojho prostredia a pod rôznymi zámkami kultúrnej výmeny putovali do Európy, kde boli počas svetových výstav umiestnení za plot do umelo vybudovaných osád. Táto prezentácia reprezentovala vo svojej podstate nadradenosť Európana a ukážku údajne primitívnych a menej rozvinutých kultúr sveta. Nielen exotický kultúrny majetok, ale aj ľudské pozostatky sa stali vysoko žiadaným suvenírom. Prekvapivo poslednou takouto etno-výstavou vo forme ľudskej zoo bola dedinka domorodcov z Konga na svetovej výstave v Bruseli v roku 1958. Vidíme, že táto problematika nie je vecou dávnej histórie, ale že skutočne etická pozornosť prešla do popredia až v druhej polovici 20. storočia. ALBERTI, Samuel JMM et al. (eds.). *War, art and surgery: the work of Henry Tonks & Julia Midgley*. London: Royal College of Surgeons of England, 2014. ABBATTISTA, Guido a IANNUZZI, Giulia. *World Expositions as Time Machines: Two Views of the Visual Construction of Time between Anthropology and Futurama*. *World History Connected*, 2023. Dostupné z: DOI: 10.13021/WHC.V13I3.4081 [cit. 4. 1. 2025]. KAKISSIS, Johanna. *Where "Human Zoos" Once Stood, A Belgian Museum Now Faces Its Colonial Past* [online], 2018 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.npr.org/2018/09/26/649600217/>

Obsah expozície

Prvým konceptom je obsah. A teda jednotlivé exempláre použité k prezentačným účelom. Prezentácia musí vždy sledovať potrebné etické štandardy práce a použiť exempláre v tej chvíli, kedy potrebný doklad skutočnosti vo výstave nedokáže byť nahradený iným zbierkovým predmetom. Následne zvaží či je ich použitie vedecky a edukatívne odôvodnené.

Kontext expozície

Na obsah výstavy priamo nadväzuje kontext pozostatkov v prezentácii. Ako bolo uvedené, ľudské pozostatky by nikdy nemali byť prezentované v múzeu ako estetický prvok a pre budovanie záujmu alebo upútanie pozornosti. Neetická prezentácia môže viesť k dehumanizácii a narušeniu dôstojnosti zosnulého. Tento kontext prezentácie nespomína ľudské pozostatky vo forme artefaktu alebo umeleckého diela, vtedy je konflikt medzi jeho hodnotou na úrovni remeselnosti/umenia a etike pri spomienke, že ide o ľudské pozostatky. Je veľmi jednoduché využiť zlú interpretáciu v kontexte prezentácie. Napríklad švédske historické múzeum v meste Lund. Múzeum vytvorilo expozíciu stredovekého života v meste a v úvodnej sále nainštalovala líniu lebiek, ktorá lemovala hornú časť stien. Podľa kurátorov malo ísť o navodenie atmosféry stretu súčasného návštevníka so stredovekými obyvateľmi mesta. Tento spôsob vystavenia neumožňoval návštevníkom interakciu s exponátmi na úrovni očí a pôsobil skôr ako dekoratívny prvok než vedecký materiál.³⁸

Cieľ expozície

Posledným aspektom cieľu expozície je edukačná a vedecká hodnota. Prezentácia autentických ľudských pozostatkov je akceptovateľná, pokiaľ slúži na objasnenie historických, antropologických či medicínskych faktov. Takisto aj pokiaľ je vedecky správna a z konzervačného hľadiska exemplárov bez rizík.

Na cieľ expozície nadväzuje aj jej poloha a využitie výstavných priestorov

v múzeu. Vo všeobecnej praxi sa odporúča oddeliť ľudské pozostatky od hlavnej cesty návštevníka múzeom. Pozostatky by mali byť uložené v oddelených sálach a pred vstupom do jednotlivých miestností má byť návštevník upozornený, že príde do kontaktu s autentickými ľudskými pozostatkami. Úctivá a dôstojná prezentácia má návštevníka pripraviť na stret so špecifickým exemplárom a rovnako aj ochrániť ľudské pozostatky pred okatým vystavovaním.³⁹ Tento koncept sa týka aj substitútov, ktoré síce nie sú autentickými pozostatkami, ale u laického návštevníka môžu pôsobiť zastrašujúco, traumaticky alebo citlivo, ak sú nevhodne nainštalované. V tomto prípade nejde o autentickosť, ale o úctu voči ľudským pozostatkom a smrti ako takej.

Trauma v múzeu

So stratégiou prezentácie úzko súvisia koncepty traumy a smrti. Spôsob akým múzeum spracováva traumatické historické, kultúrne alebo individuálne zážitky. Vnímanie ľudských pozostatkov v múzeách nesúvisí len s možnou traumou, ale aj s kultúrnou pamäťou a spôsobom, akým si spoločnosť pripomína minulosť. Kultúrna trauma sa prejavuje u jednotlivých členov skupiny, ktorá bola vystavená zážitku, ktorý na nich zanechal nezmazateľné stopy. Tieto stopy na vedomí poznamenávajú danú skupinu do budúcnosti tým, že sa v nich spomienky zakorenia do vlastnej identity.⁴⁰ V múzejnej prezentácii ide často o témy historických udalostí alebo katastrof. Napríklad holokaust je dodnes veľmi špecifickou témou v prezentácii. Trauma je v tomto prípade pripomenutá spomienkou na danú udalosť. V jednotlivých prípadoch je náročnejšie, keď je táto spomienka autentická a zažitá. Jednotlivé artefakty môžu priniesť späť traumatické spomienky, ktoré návštevník už zabudol alebo chcel zabudnúť a symbolizovať stratu, smútok a prežitie (*difficult knowledge*).⁴¹ V spojení s ľudskými pozostatkami sa táto problematika viaže častokrát práve na koloniálne zbierky, ktoré sú spojené so štrukturálnym násilím páchanom na

jednotlivých domorodých komunitách.⁴²

Praktiky, ktoré berú na vedomie možnú traumatu v spojení s pozostatkami sú kolaborácia a komunikácia s domorodou komunitou založenej na dobrom vzťahu a spolupráci.⁴³ Múzeum musí pochopiť vieru a tradície danej komunity, ako aj im venovať potrebnú úctu a rešpekt. Takisto musí múzeum prevziať zodpovednosť a prijať možné chyby inštitúcie. Zaujímavým konceptom traumy je zástupné trauma. Ide o druh traumatickeho zážitku, kde návštevník zažíva traumatu z toho, že vidí traumatu toho druhého. V tomto prípade to môže byť kontroverzný naratív expozície, kde človek vidí ľudské pozostatky.⁴⁴

SMRŤ A ETIKA

Etické otázky zohrávajú kľúčovú úlohu pri prezentácii ľudských pozostatkov v múzeách. Každá ľudská bytosť získava narodením neodňateľnú dôstojnosť a ľudské práva, ako to definuje *Všeobecná deklarácia ľudských práv* z roku 1948. Ale ako sa táto koncepcia mení vo vzťahu smrť a následná existencia v múzeu? Smrť je evolučný biochemický proces rozkladu, kedy hmota, v tomto prípade ľudské telo, mení svoj stav a nevykonáva pôvodnú funkciu – život. Síce o svoju esenciu bytia človek prišiel, ale aj tak je prirodzene v nás zakorenená určitá úcta. S pozostatkami je spojená spomienka. Spomienka na žijúceho a fakt, že človek by si sám prial aby jeho telo nebolo po smrti zneuctené a ponížené. Posmrtná forma ľudského tela sa mení v závislosti od environmentálnych podmienok alebo pohrebných rituálov, ako sú kremácia či mumifikácia. Vnímanie ľudských pozostatkov sa premieta aj do správania návštevníkov múzeí. V európskom kontexte je ich vystavovanie vo všeobecnosti spoločensky akceptované, najmä vďaka historickému vývoju, vedeckému prístupu a dlhodobej prítomnosti v archeologických a antropologických expozíciách.⁴⁵

Dôležitá pozornosť by sa mala klásť aj samotnej smrti a tomu, ako ju vnímate. Koniec koncov je to aj dôvod, prečo

existujú rôzne názory na prezentáciu pozostatkov. Rôzne komunity a spoločnosti vnímajú smrť rozdielne. Kde pri domorodých kmeňoch táto viera v posmrtný život a úctu zosnulého môže byť výrazne dôležitá. V západnej kultúre sa často vníma tento vzťah ako zvláštny. Je to aj z praktického hľadiska kedy sa západný svet odosobnil od každodennosti smrti a dnes sú to často práve múzeá, kde človek vidí po prvýkrát autentické ľudské pozostatky. Historicky mala rozlúčka so zosnulým dôležité sociálne a kultúrne aspekty. V slovenskom folklóre bolo tradíciou ponechať telo zosnulého tri dni v jeho dome, čím sa umožnila hlboká úcta a smútočný obrad. Avšak s industrializáciou a urbanizáciou sa tieto zvyky stali neudržateľnými. Dnes je rozlúčka často redukovaná na krátky obrad, čo reflektuje moderné vnímanie smrti.⁴⁶ Preto býva často problematické akceptovať dôvody prečo jednotlivé komunity bojujú o repatriácie a opätovné pochovanie predkov.

Napriek diskusiám o etike a potenciálnych traumách spojených s vystavovaním ľudských ostatkov je dôležité zdôrazniť ich význam v múzejnej praxi. Ich vzdelávacia hodnota je nespochybniteľná – poskytujú návštevníkom poznatky o biologických procesoch, histórii a kultúrnych praktikách. Okrem múzejnej prezentácie majú ľudské pozostatky neoceniteľnú hodnotu pre vedecké disciplíny, ako sú antropológia, archeológia, anatómia a medicína. Pitva je dodnes nevyhnutnou súčasťou lekárskeho vzdelávania a antropologický výskum nám pomáha pochopiť, ako naši predkovia žili, akým chorobám čelili a aké liečebné metódy používali.⁴⁷ Molekulárny výskum zubov môže poskytnúť informácie o stravovacích návykoch minulých populácií, zatiaľ čo genetické analýzy, RTG a CT skeny prinášajú nové poznatky o telesných adaptáciách, migráciách a evolučných procesoch. Okrem toho môže výskum ľudských pozostatkov odhaliť historické traumy, napríklad v súvislosti s kolonializmom.⁴⁸ Analýza kostrových pozostatkov Afroameričanov z obdobia segregácie ukázala dôsledky dlhobodej podvýživy, tuberkulózy a chronického

where-human-zoos-once-stood-a-belgian-museum-now-faces-its-colonial-past.

22 SCHEER, Nathan.

Orientalism: Harmless or Problematic? [online], 2024 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://rehs.com/eng/2024/08/orientalism-harmless-or-problematic/>.

23 *What is Orientalism, and how is it also racism?* [online], 2014 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://reappropriate.co/2014/04/what-is-orientalism-and-how-is-it-also-racism/>.

24 Mumifikované telá boli mleté na prach, ktorý sa používal v praxi ako liečivo tzv. „mumia vera“. SUGG, Richard. *Mummies, cannibals, and vampires: the history of corpse medicine from the Renaissance to the Victorians*. London: Routledge, 2011.

25 *Ibidem*. Viac o problematike obchodovania a rabovania hrobiek: FAGAN, Brian M. *The rape of the Nile: tomb robbers, tourists, and archaeologists in Egypt*. Boulder (Colo.), Oxford: Westview Press, 2004.

26 STANTON, Emily R. *Waking the Dead, Speaking to the Living: The Display of Human Remains in Museums*. *FieldNotes: A Journal of Collegiate Anthropology*, 2021, vol. 11, č. 12, s. 90–105. Dostupné z: <https://dc.uwm.edu/fieldnotes/vol11/iss1/12/>. [cit. 10. 2. 2025].

27 JENKINS, Tiffany. *Contesting human remains in museum collections: the crisis of cultural authority*. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014.

28 TRIGGER, Bruce G. *A history of archaeological thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. s. 248–256. Viac o problematike: KOHL, Philip L. (ed.). *Nationalism, politics and the practice of archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

29 Novým využitím archeologických nálezov dobre aplikovalo Národné historické múzeum v Štokholme. Múzeum izolovalo kostrové pozostatky, ktoré inštalovalo do edukačnej časti expozície. Pozostatky

slúžia ako vzdelávací materiál, ktorý vysvetľuje možnosti osteologického výskumu a prínosu, ktorý z nich môže múzeum alebo veda získať.

STUTZ, Liv Nilsson. *To Gaze Upon the Dead: The Exhibition of Human Remains as Cultural Practice and Political Process in Scandinavia and the USA*. In: *Archaeologists and the Dead* [online], Oxford University Press, 2016 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI: 10.1093/oso/9780198753537.003.0021.

30 Je zložité presne určiť množstvo individuálov patriacich do tejto skupiny pre svoju rôznorodú formu a aj pre súkromie jednotlivce viery. JENKINS, Tiffany. *Contesting human remains in museum collections: the crisis of cultural authority*. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014. s. 79–107.

31 ADAMS, Geraldine K. *Honouring the Ancient Dead completes database of ancient human remains*. *Museums Association* [online], 2023 [cit. 13. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2023/01/honouring-the-ancient-dead-completes-database-of-ancient-human-remains/>.

32 YLM *Introduction – Honouring the Ancient Dead* [online] [cit. 15. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.honour.org.uk/your-local-museum/>.

33 Podobné etické otázky sa však môžu týkať aj niektorých menšinových komunít v Českej a Slovenskej republike – napríklad rómskej alebo židovskej –, pri ktorých by mohla byť citlivá prezentácia pozostatkov rovnako predmetom spoločenskej diskusie.

34 Napríklad *Hunterian Museum v Londýne alebo Patologicko-anatomické múzeum vo Viedni*. *Hunterian Museum* [online] [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://hunterianmuseum.org/>. *Pathological-Anatomical Collection Narrenturm* [online] [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.nhm.at/en/narrenturm>.

stresu, čím poskytla cenné údaje o sociálnych nerovnostiach minulosti.⁴⁹ V kontexte múzejnej prezentácie môžu byť tieto výskumy integrované tak, aby prinášali hlbší edukatívny rozmer. V spoločnosti, ktorá smrť často vytláča z verejného priestoru, je dôležité, aby bola prezentovaná múzejne tak, aby podporovala jej pochopenie v historickom a vedeckom kontexte.

SITUÁCIA V ČESKEJ REPUBLIKE A NA SLOVENSKU

Môže sa zdať, že problematika ľudských pozostatkov je v súčasnosti prevažne doménou médií západného sveta a múzeá v Českej a Slovenskej republike zostávajú mimo tejto diskusie. Napriek tomu existujú prípady z minulosti, ktoré svedčia o opaku. Výstava Moravského zemského múzea s názvom „Zrození člověka – Antropologie mateřství“ (1975) vyvolala kontroverziu v spoločnosti pre svoju odvahu spracovať tému, ktorá bola v tej dobe tabuizovaná. Vizualizácia ženského tela, pôrodu a smrti prostredníctvom autentických ľudských pozostatkov pôsobila na časť verejnosti nevhodne a pohoršujúco. Proti obsahu výstavy protestovala Československá ľudová strana a pod jej tlakom bol postupne zvyšovaný minimálny vek návštevníkov až na 18 rokov.⁵⁰

Angažovanosť politických strán pokračuje aj v súčasnosti. Nedávna výstava „Body Worlds“ v Bratislave (2023–2024) vyvolala verejné pohoršenie, pričom Kresťanská únia ju označila za vysoko nemorálnu a odporujúcu legislatívnym normám.⁵¹ Politická strana ju označila ako nekro-pornografickú prezentáciu mŕtvov a chybné ju prirovnala k obdobnej výstave „Body – The Exhibition“ z roku 2017, ktorej pôvod plastinovaných tiel bol skutočne neetický.⁵² Dôležitým faktickým rozdielom je, že pri výstave „Body Worlds“ ide o telá darované informovaným súhlasom, zatiaľ čo „Body – The Exhibition“ čelila v minulosti podozreniam z neetického pôvodu tiel.⁵³ Výstavy tohto typu sú medializované na celom svete, pričom ich najproblematickejším

aspektom je estetizovaná inštalácia ľudských tiel, ktorá laickému návštevníkovi často znemožňuje pochopiť ich pôvodne edukatívny zámer. Problémom je aj výber výstavných priestorov najmä keď sa výstava na Slovensku nachádzala v nákupnom centre, ktoré neposkytuje dôstojné rámce pre reflexiu smrti či ľudského tela.

Na druhej strane dva roky pred príchodom putovnej výstavy otvorilo Slovenské národné múzeum svoju antropologickú expozíciu vývoja človeka v Prírodovednom múzeu s názvom „Človek v čase a priestore“.⁵⁴ Ide tak v súčasnosti o prvú antropologickú expozíciu svojho charakteru na úrovni národného múzea v Českej a Slovenskej republike. Expozícia bola koncipovaná ako moderná a interaktívna a zo strany verejnosti prijatá prevažne pozitívne.⁵⁵ Z etického hľadiska expozícia oddeľuje niektoré autentické ľudské pozostatky od priameho oka návštevníka do stemnených panelov. Zároveň sa však využíva vizuálne pôsobivý spôsob prezentácie rekonštrukcie hrobov na strope či podlahe, po ktorej návštevník prechádza. Tento prístup môže byť vnímaný ako eticky sporný, najmä pokiaľ nie je jasné, či ide o modely alebo autentické ľudské pozostatky. V tomto kontexte je potrebné osobitne reflektovať otázku úcty k mŕtvym ako základný etický princíp.

Problematiku prezentácie dopĺňajú mediálne stratégie, ktoré majú potenciál narušiť ich vedeckú a vzdelávaciu hodnotu. Médiá často používajú citovo zafarbené tituly, ktoré z výstav vytvárajú skôr miesta senzácie a zábavy. Zaujímavým príkladom bola medializácia expozície „Knieža z Popradu a jeho hrobka“. Samotná expozícia reprezentuje dôležitý archeologický nález⁵⁶ a po otvorení expozície využívali médiá rôzne spôsoby, ako zaujať čitateľov. Otáznym spôsobom bolo označenie Rádia Košice, ktoré knieža nazvali „Slovenským Tutanchamónom“.⁵⁷ Ide o populačné prirovnanie, ktoré je problematické, najmä v kontexte súčasného trendu dekolonizácie jazyka v múzejníctve. Napríklad Britské múzeum prehodnocuje používanie termínu múmia, ktoré považuje za dehumanizujúce

a nahrádza ho pojmom mumifikované telo alebo mumifikované ostatky.⁵⁸ Prípad z Popradu tak poukazuje na širší fenomén tzv. tabloidizácie archeológie, ktorá potláča odborný kontext v prospech mediálne atraktívnych zjednodušení.

Mediálne naratívy často zohrávajú rolu aj pri zviditeľňovaní kontroverzných osobností spojených so zbierkami ľudských pozostatkov. V posledných rokoch sa v tomto kontexte opakovanne objavovalo meno antropológa Aleša Hrdličku, ktorý v prvej polovici 20. storočia zbieral veľké množstvo ľudských ostatkov pre účely rozvoja komparatívnej anatómie. V súvislosti s rasovou antropológiou sa stal Hrdlička terčom ostrej kritiky médií. U nás dostal prezývky ako „zlodej mozgov“ alebo „zberateľ kostí“.⁵⁹ V českom prostredí je s jeho menom úzko spojené Hrdličkovo múzeum človeka, ktoré patrí pod Prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe a patrí medzi najznámejšie antropológické múzeá v regióne. Podobne ako iné múzeá tohto typu, aj toto je často vnímané ako fascinujúce a kuriózne miesto. Súvisieť to môže spôsobom prezentácie exponátov, ale aj s popularizujúcimi mediálnymi výstupmi. Pozornosť sa niekedy sústreďuje na konkrétne exponáty, ktoré sa stávajú terčom tlaku na repatriáciu. Využitie sú často silne emočné príbehy, ktoré otvárajú diskusiu etiky a vzdelávacej hodnoty.⁶⁰

V podmienkach Slovenskej a Českej republiky by bolo prínosné uvažovať o vzniku metodického rámca pre prácu s ľudskými pozostatkami, prípadne o zriadení etického panelu, ktorý by múzeám poskytoval odborné usmernenie pri repatriáciách a budovaní novej inkluzívnej identity.

ZÁVER

Diskusia o prezentácii ľudských pozostatkov v múzeách sa v posledných desaťročiach zintenzívnila, pričom reflektuje širšie etické, spoločenské a epistemologické otázky súvisiace s dekolonizáciou, repatriáciou a novými interdisciplinárnymi prístupmi v muzeológii. Aj keď sa môže zdať, že téma repatriácie a etického

zaobchádzania s ľudskými pozostatkami sa týka primárne veľkých západných inštitúcií, jej význam je čoraz aktuálnejší aj pre múzeá v strednej Európe. Hoci tu nenájdeme rozsiahle koloniálne zbierky, archeologické a antropológické expozície s autentickými ľudskými pozostatkami sú bežnou súčasťou múzejnej praxe.

Pretrvávajúcim problémom je absencia koordinovanej inštitucionálnej iniciatívy, ktorá by múzeám poskytla metodické usmernenie v otázkach etického zaobchádzania s ľudskými pozostatkami. Finančné a personálne kapacity často neumožňujú realizovať hlbší výskum pôvodu zbierok alebo nadviazať kontakt s príslušnými komunitami. Etické dilemy pritom nezasahujú len publikum, ale aj samotných pracovníkov múzeí, ktorí sa môžu ocitnúť v situáciách, kde sa osobná integrita dostáva do konfliktu s odbornou činnosťou. Práve v tomto smere by mohli etické kódexy – najmä tie, ktoré by boli adresované konkrétnym inštitúciám – pomôcť definovať hranice a povinnosti pri práci s ľudskými pozostatkami.⁶¹

Prezentácia ľudských pozostatkov má v našom kultúrnom priestore hlbokú tradíciu. Archeologické nálezy či anatomické zbierky sú stále prítomné v expozíciách, najmä v kontexte medicíny, prírodných vied alebo histórie. Problémom však ostáva kultúrna citlivosť – moderný návštevník, čoraz viac odosobnený od každodenného kontaktu so smrťou, môže vnímať prezentáciu mŕtveho tela ako rušivú alebo neetickú. Tento jav je súčasťou širšej diskusie o pietnosti, kultúrnych rozdieloch a verejnej reflexii.

Na začiatku nového milénia mnohé múzeá odmietali repatriáciu pozostatkov s odôvodnením, že ich vedecká hodnota preyšuje nároky komunitnej identity.⁶² Postupom času však etický tlak a verejná diskusia viedli k významným zmenám. Platformy ako Restitution Matters dnes zohrávajú kľúčovú úlohu pri zviditeľňovaní príkladov úspešných repatriácií a nastavovaní štandardov pre zodpovedné kultúrne inštitúcie.⁶³

Čo z toho vyplýva? Znamená to, že etika a úcta k ľudskosti majú prevážiť nad

35 V bioetike sa považuje vedomý/informovaný súhlas za kľúčový princíp.

36 Škandal sa týkal detskej nemocnice v Liverpoole, kde sa rodičia detí, ktoré v nemocnici umreli, dozvedeli, že ich orgány boli počas pitvy odobraté a uložené v zbierke nemocnice bez informovaného súhlasu rodičov. Výsledkom bolo vydanie novej podoby zákona *The Human Tissue Act*. Múzejnej prezentácie sa týkal hlavne v obmedzení využitia pozostatkov mladších ako 100 rokov, ktorým po novom mohli múzeá disponovať vedomým súhlasom a licenčnou schémou, ktorá im dovoľovala využívať tieto pozostatky v expozíciách. Zákon taktiež povolil navrátenie pozostatkov britským múzeám, ktoré boli dovtedy limitované múzejným zákonom, ktorý repatričné procesy nedovoľoval. BAUCHNER, Howard a VINCI, Robert. *What have we learnt from the Alder Hey affair?: That monitoring physicians' performance is necessary to ensure good practice*. *British Medical Journal*, 2001, roč. 322, č. 7282, s. 309–310. Dostupné z: DOI: 10.1136/bmj.322.7282.309 [cit. 10. 2. 2025]. Spojené kráľovstvo. *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Department for the Culture, Media and Sport, 2005. Spojené kráľovstvo. *Human Tissue Act. Human Tissue Authority legislation*, 2004.

37 LINKE, Uli. *Touching the corpse: The unmaking of memory in the body museum*. *Anthropology Today*, 2005, roč. 21, č. 5, s. 13–19. Dostupné z: DOI: 10.1111/j.0268-540X.2005.00381.x [cit. 10. 2. 2025].

38 Ako ďalší príklad chýbnej interpretácie uvediem, v literatúre často využívaného, *Lindow Man*-a. Archeologický nález muža z doby železnej, zakonzervovaného v močiarí, bol v múzejnej prezentácii v priebehu času interpretovaný rôznymi spôsobmi. Od forenzných antropológov po pohanských veriacich slúžil ako prostriedok na vyjadrenie tém ako multikulturalizmus,

- náboženské chápanie či kultúrna rozmanitosť. STUTZ, Liv Nilsson. *To Gaze Upon the Dead: The Exhibition of Human Remains as Cultural Practice and Political Process in Scandinavia and the USA*. In: *Archaeologists and the Dead* [online]. Oxford University Press, 2016 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI: 10.1093/oso/9780198753537.003.0021.
- STANTON, Emily R. *Waking the Dead, Speaking to the Living: The Display of Human Remains in Museums*. *FieldNotes: A Journal of Collegiate Anthropology*, 2021, vol. 11, č. 12, s. 90–105. Dostupné z: <https://dc.uwm.edu/fieldnotes/vol11/iss1/12/> [cit. 10. 2. 2025].
- 39** Spojené kráľovstvo. *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Department for the Culture, Media and Sport. 2005.
- 40** ALEXANDER, Jeffrey C. et al. *Cultural Trauma and Collective Identity*. CA: University of California Press, 2010.
- 41** Napríklad Haiyan Museum v Číne, kde výstava neob-sahuje autentické ľudské pozostatky, ale svoj naratív výstavy o tajfúne smerovalo na stále žijúce osoby – prežívšich – a ich život pred a po katastrofe. Poukazoval na vyrovnávanie sa s tragédiou, ale aj prevenciu. Vo svojej podstate ukážku toho, čo sa stalo a ako tomu opäť predísť. Tento model môže byť inšpi-ráciou aj pre múzeá zaobera-júce sa citlivými historickými témami. KAHAMBING, Jan Gresil. *Will a Haiyan Museum Heal or Traumatise? Insights from Survivor-Curators*. *Museological Review* [online], 2022, č. 26, s. 55–65 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupný z: <https://journals.le.ac.uk/index.php/mlr/issue/view/262/18>.
- 42** STEELE, Cassidy. *Human Remains in Museums and Institutions: Laws and Policies: Abstract of MA thesis*. Kennesaw: Kennesaw State University, 2022.
- 43** ARMSTRONG, Jackie. *3 Trauma-Informed Practices for Museums to Follow* [online], 2023 [cit. 10. 2. 2025].

vedeckým výskumom? Alebo existuje spôsob, ako uchovávať a prezentovať ľudské pozostatky v súlade s rešpektom, históriou a vzdelaním? Európska identita, formovaná od 18. storočia často hierarchicky ako „my“ a „oni“, je dnes predmetom kritickej reflexie.⁶⁴ Dnešná múzejná prax smeruje k inkluzívnejším prístupom, kde sa hlas komunit i jednotlivcov stáva neoddeliteľnou súčasťou procesu vystavovania.

Amy Shakespeare vo svojej analýze správne poukazuje na to, že repatriácie majetku kultúrnej hodnoty a ľudských pozostatkov by mali byť chápané predovšetkým ako otázky ľudských práv.⁶⁵ Mnohé exempláre boli získané neetickým spôsobom, no múzeum dnes môže tento fakt reflektovať a stať sa priestorom budovania nových vzťahov – založených na etike, transparentnosti a úcte. Súčasná múzejná prax by mala byť vedená zásadami rešpektu, inkluzivity, nterdisciplinarita a aktívneho dialógu s komunitami. To znamená, že prezentácia ľudských pozostatkov by mala byť vždy podložená vedeckým zdôvodnením, historickou reflexiou a hlbokou etickou citlivosťou.

Je pravdepodobné, že ľudské pozostatky z múzejných expozícií úplne nezmiznú. Kľúčovou výzvou však ostáva hľadanie rovnováhy medzi vedeckým poznaním, pietnym zaobchádzaním a spoločenskou zodpovednosťou – čo je úloha, ktorej význam s časom len rastie.

POUŽITÉ ZDROJE A LITERATÚRA

- ABBATTISTA, Guido a IANNUZZI, Giulia. *World Expositions as Time Machines: Two Views of the Visual Construction of Time between Anthropology and Futurama*. *World History Connected*, World History Connected, 2023. Dostupné z: DOI: 10.13021/WHC.V13I3.4081.
- ADAMS, Geraldine K. *A new approach to repatriation*. *Museums Association* [online], 2020 [cit. 7. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/features/2020/11/a-new-approach-to-repatriation/>.
- ADAMS, Geraldine K. *Honouring the Ancient Dead completes database*

of ancient human remains. *Museums Association* [online], 2023 [cit. 13. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2023/01/honouring-the-ancient-dead-completes-database-of-ancient-human-remains/>.

ADAMS, Geraldine K. *Smithsonian moves towards 'informed consent' principle for human remains*. *Museums Association* [online], 2024 [cit. 14. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2024/03/smithsonian-moves-towards-informed-consent-principle-for-human-remains/>.

ADAMS, Geraldine K. *UK has opportunity to 'become a world leader in international repatriation'*. *Museums Association* [online], 2024 [cit. 14. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2024/10/uk-has-opportunity-to-become-a-world-leader-in-international-repatriation/>.

ALBERTI, Samuel JMM et al. (eds.). *War, art and surgery: the work of Henry Tonks & Julia Midgley*. London: Royal College of Surgeons of England, 2014.

ALBERTI, Sam. *Medical Museums Past, Present and Future*. *The Bulletin of the Royal College of Surgeons of England* [online], 2011, roč. 93, č. 2, s. 56–58 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI 10.1308/147363511X552548.

ALEXANDER, Jeffrey C. et al. *Cultural Trauma and Collective Identity*. CA: University of California Press, 2010.

ANDERSON, David M. a LANE, Paul J.. *The unburied victims of Kenya's Mau Mau Rebellion: Where and when does the violence end?* In: DREYFUS, Jean-Marc a ANSTETT, Élisabeth (eds.). *Human remains in society*. Manchester: Manchester University Press, 2018. Dostupné z: DOI : 10.7765/9781526129338.00007 [cit. 10. 2. 2025].

ARMSTRONG, Jackie. *3 Trauma-Informed Practices for Museums to Follow* [online], 2023. [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.aam-us.org/2023/05/12/3-trauma-informed-practices-for-museums-to-follow/>.

BAUCHNER, Howard a VINCI, Robert. *What have we learnt from the Alder Hey*

- affair?: That monitoring physicians' performance is necessary to ensure good practice. *British Medical Journal*, 2001, roč. 322, č. 7282, s. 309–310. Dostupné z: DOI: 10.1136/bmj.322.7282.309 [cit. 10. 2. 2025].
- CHANG, Cara J. Harvard Holds Human Remains of 19 Likely Enslaved Individuals, Thousands of Native Americans, Draft Report Says. *The Harvard Crimson* [online], 2022 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.thecrimson.com/article/2022/6/1/draft-human-remains-report/>.
- Česká republika. *Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů*. 2000. Dostupné také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-122> [cit. 31. 1. 2025].
- Človek v čase a priestore. *Aktuality.sk* [online], 2021 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.aktuality.sk/clanok/897364/clovek-v-case-a-priestore/>.
- Človek v čase a priestore. *Nová expozícia antropológie v Prírodovednom múzeu* [online], 2021 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.snm.sk/Press/tlacove-spravy?clanok=clovek-v-case-a-priestore-nova-expozicia-antropologie-v-prirodovednom-muzeu>.
- DE TIENDA PALOP, Lydia a CURRÁS, Brais X. The Dignity of the Dead: Ethical Reflections on the Archaeology of Human Remains. In: SQUIRES, Kirsty, ERRICKSON, David a MÁRQUEZ-GRANT, Nicholas (eds.). *Ethical Approaches to Human Remains*. Cham: Springer International Publishing, 2019, s. 19–37. Dostupné z: DOI: 10.1007/978-3-030-32926-6_2 [cit. 10. 2. 2025].
- DOLEŽAL, Antonín. *Zrození člověka: anthropologie mateřství: katalog k výstavě, Brno 1975–1976*. Brno: Moravské Zemské Muzeum – Ústav Anthropos, 1975. *Exhibition* [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://grassi-voelkerkunde.skd.museum/en/research/decolonisation-restitution-and-repatriation/current-projects/projekt-page-1/>.
- FELDMAN, Ella. Harvard Museum Pledges to Return Hair Samples of 700 Native American Children. *Smithsonian Magazine* [online], 2022 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/harvard-museum-apologizes-for-owning-700-hair-samples-of-native-american-children-180981135/>.
- FFORDE, Cressida. *Controlling the dead: an analysis of the collecting and repatriation of aboriginal human remains*. Southampton: University of Southampton, 1997. *Good Collections management: Guidance for handling human remains in museum collections*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2020.
- HO, Karen K. Controversial Move, British Museums Will Avoid Using 'Mummy' to Describe Mummified Remains. *ArtNews* [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.artnews.com/art-news/news/british-museums-mummy-description-mummified-remains-conservatives-freak-out-1234655163/>.
- HORÁČEK, Jakub. Vystavovat v muzeu ostatky dívky z Afriky? Dokument podhaluje české koloniální stopy. *Český rozhlas* [online], 2024 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://plus.rozhlas.cz/vystavovat-v-muzeu-ostatky-divky-z-afriky-dokument-podhaluje-ceske-kolonialni-9358422>.
- Hunterian Museum [online] [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://hunterianmuseum.org>.
- ICOM *Etický kódex* [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/eticky-kodex-icom/>.
- JÁGEROVÁ, Margit. Slovenský pohreb. In: *Obyčajové tradície úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2011. s. 13–32.
- JENKINS, Tiffany. *Contesting human remains in museum collections: the crisis of cultural authority*. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014.
- KAHAMBING, Jan Gresil. Will a Haiyan Museum Heal or Traumatise? Insights from Survivor-Curators. *Museological Review* [online], 2022, č. 26. s. 55–65 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupný z: <https://journals.le.ac.uk/index.php/mr/issue/view/262/18>.
- KAKISSIS, Johanna. *Where "Human Zoos" Once Stood, A Belgian Museum Now Faces Its Colonial Past* [online], 2018 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.aam-us.org/2023/05/12/3-trauma-informed-practices-for-museums-to-follow/>.
- 44 LAIRD, Ross. *Working with Grief, Trauma, and Related Challenges* [online], 2021 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.rosslaird.com/articles/mental-health/working-with-grief-trauma-and-related-challenges/>.
- 45 DE TIENDA PALOP, Lydia a CURRÁS, Brais X. *The Dignity of the Dead: Ethical Reflections on the Archaeology of Human Remains*. In: SQUIRES, Kirsty, David ERRICKSON a MÁRQUEZ-GRANT, Nicholas (eds.). *Ethical Approaches to Human Remains*. Cham: Springer International Publishing, 2019, s. 19–37. Dostupné z: DOI: 10.1007/978-3-030-32926-6_2 [cit. 10. 2. 2025].
- 46 LINCÉNYI, Marcel. *Odchod a smrť sa stáva izolovaným procesom* [online], 2016 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.pohrebnictvo.sk/odchod-a-smrt-sa-stava-izolovanim-procesom>.
- JÁGEROVÁ, Margit. Slovenský pohreb. In: *Obyčajové tradície úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2011. s. 13–32. PULIŠOVA, Ludmila. *Pohrebne rituály v minulosti* [online], 2011 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupný z: <https://www.pohrebnictvo.sk/pohrebne-ritualy-v-minulosti>.
- 47 *História anatomických zbierok siaha už do obdobia renesancie, kedy sa začali formovať prvé anatomické divadlá. V období osvietenstva však došlo k výraznejšiemu rozvoju a inštitucionalizácii. Systematický návrat k vedeckej pitve, ktorá sa v tomto období rozvinula, pomohla prísunu nových exemplárov budúcich zbierok. Neetickým problémom v tomto zmysle bol pôvod jedinčov. Telo na pitvu bolo často získavané z okrajových skupín spoločnosti – popravení zločinci, bezdomovci alebo pacienti bez príbuzných –*

čo viedlo k vážnym etickým otázkam. V niektorých krajinách sa to upravovalo legislatívne, napríklad britský *The Anatomy Act* z roku 1832. Ako príklad významných anatomických zbierok uvediem Hunterian Museum v Londýne, ktoré patrí medzi najstaršie svojho druhu, alebo anatomické zbierky, ktoré sú súčasťou prírodovedných inštitúcií v Paríži, ako *Musée de l'Homme*. V 19. storočí vznikli anatomické múzeá pri mnohých významných univerzitách a nemocniciach v Európe, kde slúžili ako výučbová a výskumná infraštruktúra pre medicínu a prírodné vedy, MARR, Alexander a EVANS, Robert John Weston. *Curiosity and wonder from the Renaissance to the Enlightenment*. Aldershot: Ashgate, 2007.

MACGREGOR, Arthur. *Curiosity and enlightenment: collectors and collections from the sixteenth to the nineteenth century*. New Haven (Conn.): Yale university press, 2007.

48 ANDERSON, David M. a LANE, Paul J.. *The unburied victims of Kenya's Mau Mau Rebellion: Where and when does the violence end?*. In: DREYFUS, Jean-Marc a ANSTETT, Élisabeth (eds.). *Human remains in society*. Manchester: Manchester University Press, 2018. Dostupné z: DOI: 10.7765/9781526129338.00007 [cit. 10. 2. 2025].

49 ZUCKERMAN, Molly K., AUSTIN, Rita M. a HOFMAN, Courtney A. *Historical Anatomical Collections of Human Remains: Exploring Their Reinterpretation as Representations of Racial Violence*. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* [online], 2021, roč. 694, č. 1, s. 39–47 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupný z: DOI: 10.1177/00027162211008815.

50 Výstava Moravského zemského múzea bola pôvodne určená mládeži od 14 rokov, kde bolo materstvo zaradené do školských osnov študentom zdravotníckych a lekárskejších škôl. Podstatným konceptom

2025]. Dostupné z: <https://www.npr.org/2018/09/26/649600217/where-human-zoos-once-stood-a-belgian-museum-now-faces-its-colonial-past>.

KLIBANER-SCHIFF, Ellie S. a LOZADA, Jade. *The Painful Progress of Native American Repatriation*. *The Harvard Crimson* [online], 2024 [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.thecrimson.com/article/2024/3/2/nagpra-scrut/>.

Knieža z Popradu a jeho hrobka [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.muzeumpopradu.sk/expozicie/kniezacia-hrobka-z-popradu/>.

KOSTRHUN, Petr et al. *Úsvit pravěkých lovců: po stopách Jana Jelínka: 10 let od otevření Pavilonu Anthropos po rekonstrukci: 55 let od otevření Pavilonu Anthropos: 90 let od narození Jana Jelínka = Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek: 10th anniversary of the renovated Anthropos Pavilion: 55th anniversary of the opening of the Anthropos Pavilion: 90th anniversary of Jan Jelínek's birth*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2016.

KRUPKA, Jaroslav. *Pro Čechy hrdina, pro indiány zloděj mozků*. Odkaz Aleše Hrdličky se komplikuje. *Deník.cz*, [online], 2023 [cit. 2. 7. 2025]. Dostupný z: https://www.denik.cz/ze_sveta/cesky-antropolog-ales-hrdlicka-usa-puvodni-narody-indianske-kmeny-mozky-veda.html.

LAIRD, Ross. *Working with Grief, Trauma, and Related Challenges* [online], 2021 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.rosslaird.com/articles/mental-health/working-with-grief-trauma-and-related-challenges/>.

LINCÉNYI, Marcel. *Odchod a smrť sa stáva izolovaným procesom* [online], 2016 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.pohrebnictvo.sk/odchod-a-smrt-sa-stava-izolovanim-procesom>.

LINKE, Uli. *Touching the corpse: The unmaking of memory in the body museum*. *Anthropology Today*, 2005, roč. 21, č. 5, s. 13–19. Dostupné z: DOI: 10.1111/j.0268-540X.2005.00381.x [cit. 10. 2. 2025].

MACGREGOR, Arthur. *Curiosity and enlightenment: collectors and collections from the sixteenth to the nineteenth century*. New Haven (Conn.): Yale university press, 2007.

MARR, Alexander a EVANS, Robert John Weston. *Curiosity and wonder from the Renaissance to the Enlightenment*. Aldershot: Ashgate, 2007.

MARTINEZ, Maria M., SEARS, Erin L. a SIEG, Lauren E. (eds.). *Contextualizing Museum Collections at the Smithsonian Institution: The Relevance of Collections-Based Research in the Twenty-First Century* [online]. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Scholarly Press, 2022 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI: 10.5479/si.19436615.

MOČKOVÁ, Jana. *Vzácná hrobka pod Tatrami je stará 1600 let. Můžete si ji prohlédnout naživo a je to zážitek*. *DeníkN* [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://denikn.cz/1233067/vzacna-hrobka-pod-tatrami-je-stara-1600-let-muzete-si-ji-prohlednout-nazivo-a-je-to-zazitek/>.

Mřtvy bral lebky a písal si s Rooseveltom. Vedecký rasista Hrdlička bol ozajstným zberateľom kostí. *DenníkN.sk* [online], 2023 [cit. 7. 2. 2025]. Dostupný z: <https://dennikn.sk/3527586/mrtvym-bral-lebky-a-pisal-si-s-rooseveltom-vedecky-rasista-hrdlicka-bol-ozajstnym-zberatelom-kosti/>.

Mütter Matters. *Mütter Museum* [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: <https://muttermuseum.org/mutter-matters>.

Native American Graves Protection and Repatriation Act Systematic Processes for Disposition or Repatriation of Native American Human Remains, Funerary Objects, Sacred Objects, and Objects of Cultural Patrimony. In: *Federal Register* [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.federalregister.gov/documents/2023/12/13/2023-27040/native-american-graves-protection-and-repatriation-act-systematic-processes-for-disposition-or>.

Pathological-Anatomical Collection Narrenturm [online] [cit. 6. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.nhm.at/en/narrenturm>.

PULIŠOVA, Ľudmila. *Pohrebné rituály v minulosti* [online], 2011 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupný z: <https://www.pohrebnictvo.sk/pohrebne-ritualy-v-minulosti/>.

Recommendations for the Care of Human Remains in Museums and Collections.

- Deutscher Museumsbund, 2013, s. 4–15. Dostupný z: <https://www.museumsbund.de/wp-content/uploads/2017/04/2013-recommendations-for-the-care-of-human-remains.pdf> [cit. 10. 2. 2025].
- Restitution Matters [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://restitutionmatters.org>.
- SCHEER, Nathan. *Orientalism: Harmless or Problematic?* [online], 2024 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://rehs.com/eng/2024/08/orientalism-harmless-or-problematic/>.
- SCHEINER, Teresa. *Museum Practice and Taboo: The Difficult Art of Approaching Difficult Themes*. In: *Taboos in Museology: Difficult issues for museum theory* [online], ICOFOM, 2022 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: https://icofom.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/18/2022/08/taboo_in_museology.pdf.
- Slovenská republika. *Zákon č. 131/2010 Z. z. o pohrebníctve*. 2010. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2010/131/> [cit. 31. 1. 2025].
- Slovenská republika. *Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov*. 2009. Dostupný z: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2009-206#f3633292> [cit. 31. 1. 2025].
- Slovenský Tutanchamón čaká na turistov. *Košice Online* [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.kosiceonline.sk/slovensky-tutanchamon-cka-na-turistov>.
- SMITH, Andrea. *Heteropatriarchy and the Three Pillars of White Supremacy – Rethinking Women of Color Organizing*. In: *Color of Violence* [online], Durham, USA: Duke University Press, 2020, s. 66–67 [cit. 4. 1. 2025]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/9780822373445-008>.
- Spojené kráľovstvo. *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Department for the Culture, Media and Sport, 2005.
- Spojené kráľovstvo. *Human Tissue Act*. Human Tissue Authority legislation, 2004.
- Spojené štáty americké. *National Museum of the American Indian Act*. In: *Public Law 101 – 185*. 1989.121.
- Spojené štáty americké. *Native Graves Protection and Repatriation Act*. In: *Public Law 101 – 601*. 1990, 104 Stat. 3048.
- STANTON, Emily R. *Waking the Dead, Speaking to the Living: The Display of Human Remains in Museums*. *FieldNotes: A Journal of Collegiate Anthropology*, 2021, vol. 11, č. 12, s. 90–105. Dostupné z: <https://dc.uwm.edu/fieldnotes/vol11/iss1/12/>. [cit. 10. 2. 2025].
- STEELE, Cassidy. *Human Remains in Museums and Institutions: Laws and Policies: Abstract of MA thesis*. Kennesaw: Kennesaw State University, 2022.
- Steps toward decolonisation* [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://grassivoelkerkunde.skd.museum/en/research/decolonisation-restitution-and-repatriation/>.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.
- STUTZ, Liv Nilsson. *To Gaze Upon the Dead: The Exhibition of Human Remains as Cultural Practice and Political Process in Scandinavia and the USA*. In: *Archaeologists and the Dead* [online], Oxford University Press, 2016 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupné z: DOI: 10.1093/oso/9780198753537.003.0021.
- TEZOTO DE LIMA, Mariana. *Repatriation: both taboo and a trending topic*. In: *Taboos in Museology: Difficult issues for museum theory* [online], ICOFOM, 2022 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: https://icofom.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/18/2022/08/taboo_in_museology.pdf.
- ULABY, Neda. *Origins of Exhibited Cadavers Questioned*. *NPR science* [online], 2006 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.npr.org/2006/08/11/5637687/origins-of-exhibited-cadavers-questioned>.
- The Repatriation Project* [online] [cit. 7. 6. 2025]. Dostupné z: <https://www.propublica.org/series/the-repatriation-project>.
- Výstava mŕtvov v rozpore so zákonom. Je to v poriadku, pán minister?* [online], 2023 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: <https://krestanskaunia.sk/vystava-mrtvol-v-rozpore-so-zakonom-je-to-v-poriadku-pan-minister/>.
- What is Orientalism, and how is it also racism?* [online], 2014 [cit. 9. 1. 2025]. Dostupné z: <https://reappropriate.co/2014/04/what-is-orientalism-and-how-is-it-also-racism/>.
- YLM Introduction – Honouring the Ancient Dead* [online] [cit. 15. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.honour.org.uk/your-local-museum/>.
- bolo poukázať na boj proti skresleným predstavám, predsudkom a poverám voči materstvu a biológii človeka týkajúceho sa zrodzenia*. DOLEŽAL, Antonín. *Zrození člověka : anthropologie mateřství : katalog k výstavě, Brno 1975–1976*. Brno: Moravské Zemské Muzeum – Ústav Anthropos, 1975.
- KOSTRHUN, Petr et al. *Úsvit pravěkých lovců: po stopách Jana Jelínka: 10 let od otevření Pavilonu Anthropos po rekonstrukci: 55 let od otevření Pavilonu Anthropos: 90 let od narození Jana Jelínka = Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek: 10th anniversary of the renovated Anthropos Pavilion: 55th anniversary of the opening of the Anthropos Pavilion: 90th anniversary of Jan Jelínek's birth*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2016.
- 51** *Politická strana sa odvolávala na zákon o pohrebníctve, ktorý definuje prezentáciu ľudských pozostatkov. Zákon je ešte dnes neaktuálny a nezodpovedá potrebám súčasnej múzejnej prezentácie, kde by definoval napríklad možnosť prezentácie ľudských pozostatkov mladších ako 100 rokov. Je možné, že problémom je aj fakt, kedy slovenský múzejný zákon explicitne nedefinuje ľudské pozostatky, ako predmet kultúrnej hodnoty. Najbližší kontext je označenie „prírodnina, ktorá má schopnosť vypovedať o vývoji prírody a má trvalý vedecký a historický význam“. V tomto kontexte by sa Slovensko mohlo inšpirovať českým múzejným zákonom č. 122/2000 Sb., ktorý ľudské pozostatky priamo definuje. Česká republika. Zákon č. 122/2000 Sb. o ochrane sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů. 2000. Dostupné také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-122> [cit. 31. 1. 2025]. Slovenská republika. Zákon č. 131/2010 Z. z. o pohrebníctve. 2010. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2010/131/> [cit. 31. 1. 2025]. Slovenská republika. Zákon č. 206/2009 Z.*

z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. 2009. Dostupný z: <https://www.zakonypreludi.sk/lzz/2009-206#f3633292> [cit. 31. 1. 2025].

52 Výstava mŕtvov v rozpore so zákonom. Je to v poriadku, pán minister? [online], 2023 [cit. 31. 1. 2025]. Dostupné z: <https://krestanskaunia.sk/vystava-mrtvol-v-rozpore-so-zakonom-je-to-v-poriadku-pan-minister/>.

53 ULABY, Neda. *Origins of Exhibited Cadavers Questioned*. NPR science [online], 2006 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.npr.org/2006/08/11/5637687/origins-of-exhibited-cadavers-questioned>.

54 Človek v čase a priestore. Nová expozícia antropológie v Prírodovednom múzeu [online], 2021 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.snm.sk/Press/tlacove-spravy?clanok=clovek-v-case-a-priestore-nova-expozicia-antropologie-v-prirodovednom-muzeu>.

55 Človek v čase a priestore. Aktuality.sk [online], 2021 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://www.aktuality.sk/clanok/897364/clovek-v-case-a-priestore/>.

56 Knieža z Popradu a jeho hrobka [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.muzeumpp.sk/expozicie/kniezacia-hrobka-z-popradu/>.

MOČKOVÁ, Jana. Vzácna hrobka pod Tatrami je stará 1600 let. Můžete si ji prohlédnout naživo a je to zážitek. DeníkN [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://denikn.cz/1233067/vzacna-hrobka-pod-tatrami-je-stara-1600-let-muzete-si-ji-prohlednout-na-zivo-a-je-to-zazitek/>.

57 Slovenský Tutanchamón čaká na turistov. Košice Online [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.kosice.sk/slovensky-tutanchamon-caka-na-turistov>.

58 HO, Karen K. In *Controversial Move, British*

ZUCKERMAN, Molly K., AUSTIN, Rita M. a HOFMAN, Courtney A.. Historical Anatomical Collections of Human Remains: Exploring Their Reinterpretation as Representations of Racial Violence. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* [online], 2021, roč. 694, č. 1, s. 39–47 [cit. 10. 2. 2025]. Dostupný z: DOI: 10.1177/00027162211008815.

Museums Will Avoid Using 'Mummy' to Describe Mummified Remains. ArtNews [online], 2023 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupné z: <https://www.artnews.com/art-news/news/british-museums-mummy-description-mummified-remains-conservatives-freak-out-1234655163/>.

59 KRUPKA, Jaroslav. *Pro Čechy hrdina, pro indiány zloděj mozků. Odkaz Aleše Hrdličky se komplikuje. Deník.cz. [online], 2023 [cit. 7. 2. 2025]. Dostupný z: https://www.denik.cz/ze_svetal/cesky-antropolog-ales-hrdlicka-usa-puvodni-narody-indianske-kmeny-mozky-veda.html. Mrtvym bral lebky a pisal si s Rooseveltom. Vedecký rasista Hrdlička bol ozajstným zberateľom kostí. DenníkN.sk [online], 2023 [cit. 2. 7. 2025]. Dostupný z: <https://dennikn.sk/3527586/mrtvym-bral-lebky-a-pisal-si-s-rooseveltom-vedecky-rasista-hrdlicka-bol-ozajstnym-zberatelom-kostil>.*

60 HORÁČEK, Jakub. *Vystavovat v muzeu ostatky dívky z Afriky? Dokument poodhaluje české koloniální stopy. Český rozhlas [online], 2024 [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://plus.rozhlas.cz/vystavovat-v-muzeu-ostatky-divky-z-afriky-dokument-poodhaluje-ceske-kolonialni-9358422>.*

61 *V súčasnosti je dodnes platný a zaužívaný ICOM Etický kódex a ICOM Etický kódex pre prírodovedné múzeá. Oba dokumenty poučujú múzeá o správnom zaobchádzaní s ľudskými pozostatkami. Avšak dokumenty figurujú na medzinárodnej úrovni a tak chýba lokálny dokument, ktorý by viac prihliadal na špecifiká regionálnych zbierok. (Etické kódexy sú dostupné na webovej stránke ICOM). ICOM Etický kódex [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/eticky-kodex-icom/>.*

62 *V texte spomenuté v časti problematiky koloniálnych zbierok.*

63 *Restitution Matters [online] [cit. 7. 7. 2025]. Dostupný z: <https://restitutionmatters.org>.*

64 FFORDE, Cressida. *Controlling the dead : an analysis of the collecting and repatriation of aboriginal human remains. Southampton: University of Southampton, 1997.*

65 ADAMS, Geraldine K. *UK has opportunity to 'become a world leader in international repatriation'. Museums Association [online], 2024 [cit. 14. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2024/10/uk-has-opportunity-to-become-a-world-leader-in-international-repatriation/>.*